

GLAGOLI NA *-irati* U XVII. i XVIII. STOLJEĆU

1. Poznato je, da se utjecaj, što ga je njemački jezik kroz stoljeća vršio na hrvatskosrpski jezik, ne ograničuje samo na leksik, prevedene posuđenice i sintaksu, već da je taj jezik ostavio tragova i u morfologiji i tvorbi riječi. Među takve morfološke pojave ide i nastavak *-irati*, koji smo u sedamnaestom vijeku preuzeli iz njemačkog jezika i adaptirali ga. Taj nastavak privlači pozornost zbog svoje velike vitalnosti u hrvatskom ili srpskom jeziku, a i u drugim slavenskim jezicima. Gotovo danomice vidimo, kako u razgovorni jezik ulaze novi glagoli na *-irati*, a uz njih i odnosne deverbale imenice na *-iranje*. Ne dodaje se taj nastavak – često veoma proizvoljno – samo tuđim osnovama (*ambalažirati*, *kaucirati*, *plafonirati*, *prognozirati*, *kalorirati*, i t. d.), nego se povezuje i s domaćim, odnosno od davnine udomaćenim korjenima *urudžbirati*, *kuburirati*, *živcirati*, *skrozirati*, *ugljenizirati* i dr.).

2. Nastavak *-irati* ustvari je hibridne naravi, jer sadrži dva elementa:¹ njemački infiks *-ier-*, grafički adaptiran na *-ir-* i naš infinitivni nastavak *-ati*. Analogno je tome i njemački sufiks *-ieren* hibridna adaptacija francuskoga infinitivnog nastavka *-ier*, odnosno *-ir* (starofranc. *estudier* > *studieren*; *définir* > *definieren*).²

Tim se nastavkom označuje radnja, kojom se nešto obrađuje na način izražen korijenom glagola (*rentgenizirati* = izložiti rentgenskim zrakama; liječnički pregledati rentgenom) ili se označuje postupak,

¹ P. Skok, *Sufiks -irati u službenom govoru, Jezik*, III, 1954–55, str. 25.

² E. Richter, *Fremdwortkunde*, Leipzig–Berlin 1919, 63. – Za povijest nastavka *-ieren* u njemačkom jeziku v. A. Rosenqvist, *Das Verbsuffix -(i)eren, Annales Acad. scient. Fennicae*, Ser. B, tom. XXX (1934), pp. 587–635, Helsinki; H. Suolahti, *Verba auf -(l)ieren, Neuphilologische Mitteilungen*, XXXIX (1938), pp. 1–17, Helsinki. Rosenqvist je utvrdio, da se glagolske formacije na *-ieren* javljaju u njemačkoj književnosti prvi put krajem 12. stoljeća, i to u djelu *Eneide* Heinricha von Veldeke. Vjerojatno je stoga, da su Nijemci u razgovoru taj nastavak upotrebljavali još ranije.

kojim se nešto čini sličnim pojmu označenom u korijenu (*slavizirati* = *poslaveniti*).³ Iako imamo vlastitih domaćih nastavaka i prijedloga, kojima možemo to isto označiti, ipak je nastavak *-irati* prodro ne samo u gradski, nego i u narodni govor, i to s razloga, što je bio strukturalno prihvatljiv. I mi, naime, imamo mnogo svojih glagola s istim nastavkom, kao na pr.: *birati, izbirati, obirati, zapirati, ispirati, prodirati, satirati, zadirati, izvirati*, i t. d., a osim toga postoje i ikavski oblici, kao *istirati* (istjerati), *potirati* i dr. U *Kronici* Antuna Vrameca nalazi se zabilježba iz god. 1565., prema kojoj »*Peter Erdeudi . . . raztira i vnoge Turke*«. ⁴ Takvih bismo primjera mogli navesti bezbroj.

Nastavak *-irati* nije dakle bio novost za jezični osjećaj naroda, tako da je on prilično lako prokrcio sebi put u naš jezik.

3. Premda formacije na *-irati* tvore jednu od najbrojnijih skupina naših glagola,⁵ gramatičari se uglavnom ne osvrću na njih te ih ne odjeljuju kao poseban razred. Samo Maretić u svojoj *Gramatici i stilistici* (Zagreb, 1931², 347–48) svrstava te glagole u petu vrstu, jer je ispred infinitivnog nastavka *-ti* vokal *a*, koji ostaje u svim oblicima: *fiksirati, fiksiran, fiksirajući, fiksiravši* i t. d.

Maretić se ukratko osvrnuo na ovaj nastavak u svome *Jezičnom savjetniku* (Zagreb, 1924, 194), gdje upozorava, da ga nije nužno zamjenjivati našim *-ovati*, jer »kad je glagol tuđ, ne treba da nam smeta tuđ nastavak, a i sam je narod neke takve glagole posvojio, na pr.: *bankrotirati, komendirati, studirati*.« Sličan stav zauzimao je ranije i N. Anđrić u svome *Braniču jezika hrvatskoga* (Zagreb 1911²), gdje kaže (str. 96): »valja da i strane glagole na *-irati* ostavimo, kako su nam došli . . . Mnogo veći, kulturniji i jači narodi od nas uzeli su – ne gubeći ništa od svoje veličine – oblike sa »r«: *citirati, kopirati, maskirati*, pa možemo i mi.«

U novije doba tim se pitanjem pozabavio i P. Skok,⁶ koji je za osnovu svojih razmatranja uzeo *Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika, drugi dio, srpskohrvatsko-nemački* Ristića i Kangrge (Beograd, 1928).

Skok dolazi do zaključka, da se »ne može stvoriti nikakvo određeno pravilo, kada se mora upotrebljavati *-ovati*, kada *-irati* a kada *-isati*. To se pravilo ne može postaviti zacijelo zbog toga, što se dosada nije iskristalizovao jezični uzus u ovom pravcu« (str. 42). Na drugom mjestu (str. 40) Skok, na temelju ispitivanja rječnika Ristića i Kangrge tvrdi: » . . . dobiva se utisak, da je sufiks *-irati* prodr'o i u Srbiju i da tu nadmašuje oba druga sufiksa *-isati, -ovati*.« Da se o tom osvjedočimo, dovoljno je da pregledamo nekoliko beogradskih dnevnih listova i ča-

³ »-ieren druckt die Tätigkeit aus, durch die etwas nach der Art des im Stamm Besagten behandelt, bzw. der im Stamm besagten Art ähnlich gemacht wird«, E. Richter, o. c. 58.

⁴ *Monum. spect. hist. Slav. mer.* XXXI, 61.

⁵ Dovoljno je pogledati u koji od naših većih rječnika tuđica, da se osvjedočimo, kako se tu radi o tisućama glagola.

⁶ *O sufiksima -isati, -irati i -ovati*, Jezik, IV, 1955–56, 36–43. – V. i njegov članak citiran ovdje u bilješki 1.

sopisa, i vidjeli bismo, kako sufiks *-irati* danas u Srbiji uistinu daleko nadmašuje druga dva. U tom pogledu može poslužiti i *Leksikon stranih reči i izraza* od M. Vujaklije, i to u oba njegova izdanja (Beograd 1937¹ i 1954²).

Spomenuti autori, koji su se osvrnuli na pitanje glagola na *-irati*, učinili su to po sinhroničnoj metodi više manje sa praktično-purističkim namjerama. Stoga se u tim svojim osvrtima oni ne bave kronologijom tih glagola, ni načinom njihova širenja, ni njihovim semantičnim promjenama. I naši rječnici tuđica veoma nas oskudno, a katkad i netočno obavještavaju o tome. Stoga će trebati osvijetliti i ta pitanja.

4. Nbrojeni glagoli stranog porijekla, koji su ušli u naš razgovorni, a mnogi i u književni jezik, dobivaju uglavnom ove nastavke:⁷

1. *-ati* (odnosno *-avati*, *-ivati* za oznaku trajnoga vida), na pr. *próbat*i ili *próvati* (lat. *probare*, tal. *provare*), *publikati* (tal. *publicare*), *apèlati se* (tal. *appellare*, *appellarsi*, prema ARj. u upotrebi u XV. i XVI. stolj.) i tako *apelávati se*, *apelívati se* (sve iz XV. i XVI. stolj.). Mnogo je rjeđi nastavak *-iti*: *faliti*.

2. *-ovati*, *-ujem*, »koji potječe iz praslavenskog doba, a bio je na svakom stepenu našeg jezičnog razvitka živ i plodan...«⁸

3. *-isati*, »koji se nalazio prvobitno samo na istoku našeg velikog područja. Karakterizirao je glagolski nastavak posudenica iz turskog.«⁹

4. *-irati*, o kojem je riječ u ovom članku.

Nastavak *-ati* dodavao se veoma rano uglavnom posudenicama iz romanskog izvora, ali se kasnije počeo upotrebljavati i za glagole uzete iz njemačkog jezika, od kojih su se neki održali do danas u gradskom saobraćajnom govoru, na pr.: *ajnšaltati*, *farbati*, *štrikati*, *špricati* i dr.

Zanimljivo je, da se u toj kategoriji nalaze i takve evropske posudenice, kod kojih bismo očekivali nastavak *-irati*, kao na pr. kod glagola *driblati*, *startati*, *štrajkati*. No činjenica, da se ovdje iskristalizirao oblik na *-ati*, upućuje na to, da smo te glagole dobili preko njemačkog jezika, gdje su u upotrebi oblici *dribbeln*, *starten*, *streiken*, a ne formacije na *-iren*. S tim smo dakle njemačkim anglicizmima postupali kao i s ostalim njemačkim glagolima, koje smo preuzeli u svoj saobraćajni govor: *einschalten*, *färben* (odn. dijalektalno *farben*), *stricken*, *spritzen* i t. d.

5. Glagoli na *-irati* većinom pripadaju tehničkom jeziku znanosti, trgovine i obrta. Najbrojniji su među njima oni, koje nalazimo i u drugim kulturnim jezicima, a pripadaju općem evropskom jeziku. Ti se oblici često svode na korijene iz klasičnih jezika (na pr. *apsolvirati*, *citirati*, *garantirati*, *internirati*), ali potječu često i od modernih evropskih jezika, osobito od francuskog. U općem sklopu pitanja o davanju i posuđivanju riječi među jezicima veoma je zanimljivo, ali i zamršeno,

⁷ A. Šimčik. *Jezične bilješke 95. Probati, maširati, organizovati*. Hrv. straža 16. III. 1938. Zahvaljujem dr.-u V. Putancu što me je upozorio na taj članak.

⁸ P. Skok, o. c., *Jezič* IV. 41.

⁹ *Ib.*, 37.

pitanje, odakle smo primili pojedine od ovih glagola. Kod toga nam nastavak samo u rijetkim slučajevima može poslužiti kao mjerilo za utvrđivanje porijekla, iako je očito, da smo velik broj glagola na *-irati* dobili neposredno iz njemačkog jezika. Etimologija pak korijena ne pruža nam gotovo nikakav oslonac za rješavanje pitanja, koji je jezik neposredni pozajmljivač dotične riječi. To vrijedi osobito za one glagole na *-irati*, koji su sastavljeni od latinskih ili grčkih korijena. A to vrijedi jednako i za naše tuđice uopće.¹⁰

Kao primjer može poslužiti glagol *datirati*. Naši rječnici tuđica daju različite etimologije toga glagola. Za Vujakliju je francuskog porijekla (*dater*); Klaić stavlja oznaku *lat.*; Lukić i Obradović nemaju oznake etimologije; Šeringer nije uopće unio riječ. O čemu se ovdje radi? Treba poći od srednjovjekovnog oblika *data*, što je prva riječ formule, koja je označivala dan izdavanja listine. Uz *data* podrazumijeva se *littera*, dakle »*littera data*«, t. j. 'list dan', napisan toga i toga dana. Iz *déverbalne* imenice *data* izveden je zatim glagol *datare* istim postupkom, kojim se mi služimo pri izvođenju glagola na *-irati* (v. gore § 1). U francuskom je oblik *dater* zabilježen već 1357.¹¹ Svakako je teško utvrditi, da li naš oblik *datirati* (što ga ARj ne bilježi) dolazi od *lat. datare* ili *tal. datare* ili od *franc. dater* (kao što tvrdi Vujaklija u oba izdanja) ili, što je možda najvjerojatnije, od njemačkog *datieren*.

U ovakvim slučajevima bilo bi opreznije kazati, da je riječ romanskog porijekla i da je došla k nama možda preko njemačkog.¹²

Međutim ima slučajeva, gdje je utvrđivanje jezika, koji je neposredni pozajmljivač neke riječi, olakšano time, što dotičnu riječ nemaju drugi jezici, kod kojih mi inače najviše posuđujemo. Tako možemo s priličnom sigurnošću ustvrditi, da je glagol *anketirati* posuđen neposredno iz francuskog jezika (*enquêter*), jer niti je u njemačkom u upotrebi neki *enquêtieren (iako postoji *Enquête*), niti u talijanskom postoji neki *anchettare ili *inchiestare (prema *inchiesta*). Taj je glagol prema tome neposredna posuđenica iz francuskog ukoliko, dakako, nije direktna glagolska izvedenica iz naše tuđice *anketa*, što je u najmanju ruku jednako vjerojatno.

¹⁰ V. o tome i moj članak *Sugli italianismi penetrati nel serbo-croato negli ultimi cento anni*. *Studia Romanica* I, Num. 1, 54-82, Zagreb, 1956.

¹¹ A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique*, s. v. *dater*.

¹² U tom su pogledu zanimljiva etimologijska tumačenja, što ih daje ARj u vezi s riječima *magaza* i *magazin*. Tu je dan primjer metodskog postupka, koji bi trebalo slijediti pri ispitivanju porijekla pojedinih tuđica i posuđenica uopće. P. Budmani, autor tih dvaju članaka, dobro je opazio, da *magazin* u praešenom smislu, t. j. kao »ime knjizi, što je izlazila svake godine ...«, ne potječe od *tal. magazzino* (odakle ta riječ potječe samo u značenju *spremište, skladište*), nego da ima u tome smislu (naime u smislu knjige) *franc. magasin* i *engl. magazine*. Time obrađivač nije isključio mogućnost, da je riječ u tom drugom značenju ušla u naš jezik njemačkim posredništvom, što je najvjerojatnije. Svakako treba istaknuti, da se Budmani nije zadovoljio time, da uz arapsku osnovu riječi (*machzen*, odnosno *machzan* prema Kluge-Götze) navede samo talijansku, nego je opazio, da treba točnije odrediti genezu ovog posebnog značenja.

Još je lakše s glagolima tipa *hofirati*. Ovdje se ne radi samo o njemačkom korijenu i o tome, da analogan oblik postoji u njemačkom jeziku i u tom značenju (*hofieren*). U ovom slučaju pomaže nam i činjenica, da kod nas nije u upotrebi imenica *hof* (njem. *Hof*) i da prema tome *hofirati* ne može biti naša denominalna izvedenica. Preostaje teoretska mogućnost, da smo glagol *hofirati* dobili posrednim putem (preko Mađarske ili Slovenije?), što nije nikako vjerojatno.

Već iz tih primjera vidimo, kako se ne smije generalizirati na laku ruku i kako ove slučajeve treba rješavati pojedinačno. Ne pita se samo, iz kojeg je jezika preuzet korijen dotičnoga glagola (odnosno riječi) i koje mu je značenje, već treba utvrditi i to, gdje je riječ nastala i kroz koje je jezike prošla, dok je došla do nas. Treba objasniti i njezine postepene semantičke i fonetičke promjene, uključujući i grafičke varijante. Inače se lako može pogriješiti.

Dok na pr. P. Skok u cit. članku (*Jezik* IV, 40) smatra, da nam je glagol *bankrotirati* došao iz talijanskog, ARj ispravnije taj glagol izvodi iz njemačkog jezika, jer talijanska je ovdje samo temeljna riječ (*Grundwort*) *bancarotta*, a izvedenica je njemačka tvorba. Pojam *bankrotirati* (nj. *bank(e)rottieren*) izrazuje se u talijanskom sa *far bancarotta*.

Analogno treba i ostale glagole na *-irati*, za koje Skok tvrdi da ih imamo iz talijanskog (kao *bagatelizirati*, *škontrirati*, *saldirati*, *frankirati*), smatrati samo kao posredne (indirektne) italijanizme, jer mi iz jadranskog područja nismo dobivali glagole na *-irati* niti smo do najnovijeg vremena samostalno stvarali takve glagolske oblike. Danas, kad se sufiks *-irati* već potpuno ustalio u našem jeziku, pomoću njega modeliraju se talijanske, francuske i druge glagolske posudenice svih konjugacija u tim jezicima, a bez njemačkog posredništva.

6. Postavlja se pitanje: u koje se doba javljaju prvi primjeri novog nastavka *-irati*? ARj u tom pogledu ne daje zadovoljavajući odgovor, jer su njegovi primjeri veoma malobrojni, a samo jedan seže najdalje do početka XVIII. stoljeća. U ARj do slova S našao sam usve ovo 12 primjera.¹³

atagirati (Š. Štefanac, Osijek 1781).

atestirati (Protokol šabačkog magistrata od 1808 do 1812 g.).

bankrotirati (Vukov rječnik, 1852).

klasificirati (Zbornik nar. život i običaje juž. Slav. 3,739).

S napomenom: »Često u naše vrijeme po varošima u sjevernijem krajevima.« Var. *klasifikati*, *-avati*.

komandirati (više primjera iz XIX. vijeka); var. *komandovati*.

komendirati (A. Tomiković Osijek 1794).

likvidirati (Zbornik za nar. život ... 11, 263); var. *likvidovati*
marširati (XIX. stoljeće).

popularizirati (XIX. stoljeće); var. *popularisati*.

S napomenom, da je drugi oblik običniji u Srba, a prvi u Hrvata, koji pišu i *popularizovati*.

¹³ U zagrade stavljam podatke o prvoj potvrdi. Dodajem i varijante.

prenumerirati se (XIX. stoljeće, samo u jednom primjeru iz korespondencije Vuka).

reparirati (Glasnik 56, 124; primjer iz 1733. g.).

sekundirati (Zbornik na nar. život 25, 147, XIX. stolj.).

Inače ARj registrira mnoštvo glagola na *-ati*, kod kojih je danas sasvim prevladao oblik na *-irati*, odnosno *-ovati* na pr.: *denuncijati*, *dekretati*, *klasifikati*, *kritikati*, *molestati*, *notati*, *publikati*, *rekuperati*. U ARj ne nalazimo danas veoma obične glagole kao *komplikirati* (*komplikovati*), *moralizirati* (*moralizovati*), *organizirati* (*organizovati*), *recenzirati* i dr.¹⁴

7. Da saznamo, kada se prvi put pojavljuju glagoli na *-irati*, trebalo je pregledati najvažnije zbirke starih isprava, ponajprije onih iz sjevernih područja, gdje je utjecaj austrijske (t. j. njemačke) administracije bio najjači.¹⁵ Nisu uzeti u obzir naši najstariji pisci, jer oni jedva mogu imati neku važnost u tom pogledu. Uostalom, opća je pojava, da pisci izbjegavaju novotvorine iz tuđih jezika, što potvrđuje i ARj. Sve do druge polovice XIX. vijeka naši pisci davaju prednost oblicima na *-ati*, i *-ovati*, a kod Srba osim toga i na *-isati*. No to će biti predmet posebnog ispitivanja.¹⁶

Prvi primjer oblika na *-irati* u hrvatskom kontekstu našao sam u jednoj listini općine Draganići iz 1678.¹⁷

Taj tekst skraćen glasi u originalnoj grafiji:

... da sze dugi pokojnoga Jurka Petaka ... plate ... y da sto od toga oztane tem duem Petachkam, tuliko za dotu, kuliko za potrosak ... *contentiraju*.¹⁸

Šest godina kasnije nalazimo nove primjere iz jedne zapovijedi, koju 1684. izdaje u Karlovcu J. J. Herberstein¹⁹ zapovjedniku Plašćanskom knezu Farkašu Križaniću:

¹⁴ U vezi s time zanimljiva je u ARj obrada ove odrednice: *Recenziraite*, n. nom. verb. od glagola *recenzirati*, koji se govori i piše prema nem. *recensieren* (*ocjeñivati*, *kritikovati*), ali mu nema potvrde u građi ovoga rječnika. Budući da se ono svršuje s recenziranjem ortografije, zato mu valja štogod odgovoriti. Vuk dan. 1. 95.

¹⁵ Pregledao sam:

- a) *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*. Vol. 1–43 (1868–1918) (MshSm).
- b) *Monumenta historica liberae et regiae civitatis Zagrabiae*. Vol. 1–17 (1889 i slj.). Poslije II. svj. rata XVIII–XIX pod naslovom *Monumenta historica Zagrabiae*. (MhZ).
- c) *Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. Zemaljskog arhiva*. Vol. 1–22 (1899–1920). Nova serija 1–11 (1925–1941). (VZA).

¹⁶ Maretić je u svojoj *Gramatici i stilistici*, na str. 347, zabilježio ove oblike na *-irati*, koje je upotrebio Vuk u svojim djelima: *diiktirati*, *eksercirati*, *kritizirati*, *prenumerirati*, *recenzirati*.

¹⁷ VZA I (1899), 202.

¹⁸ U ovom kao i u niže navedenim citatima ja sam podvukao primjere.

¹⁹ Johann Joseph Herberstein (rod. oko 1630., umro 1692.) istakao se u borbi protiv Turaka. Potkraj života bio je komandirajući general u Hrvatskoj, Slavoniji i Hrvatskom primorju. (V. Wurzbach, *Biographisches Lexikon* VIII, Wien 1862, str. 337–38).

Instructio commendata Plaskoga k(neza) Farkasa Krisanicha, koyemu za instalatora saliemo Mathiasa Krisanicha, y ova doli redom popissana puncta da mu ima publice *proponirati*. Kadi knez ... Punikvarski, Dubranski y Erdelski morayu *komparovati*.

Naipervo da zgora spomenutj commendant od nikogar *dependirati* nima, nego od samoga gospodina generalla, a u absentij gospodina generalla od vicez generala Karlovaclike Kraine u kraichnom dugovanyu. A sto sse dostoy histva ili birsagov z Matthiasem Krisanychem da *correspondirati* ima.²⁰

Oblik *correspondirati* ponavlja se u daljem tekstu, gdje nalazimo i *pretendirati* (2 puta), *reservirati*, *instalaraty*.

Da se baš rodeni Nijemac služi tim za ono vrijeme novim oblicima, odnosno njegov pisar, koji je istodobno vjerojatno vodio i njemačku korespondenciju, ne treba se čuditi, jer je u ono doba kancelarijski jezik njemački (Kanzleideutsch) vrvio tudicama i oblicima na *-ieren*, odn. *-iren* prema staroj grafiji: i u njemačkim listinama iz XVI. i XVII. stoljeća, koje se odnose na Hrvatsku krajinu, nalazimo svu silu oblika kao *proponiren*, *profiandiren*, *ratificieren*, *publiciren*, *accomodiren*, *observieren*, *confirmieren*, *resolvieren*, *recompensieren*. i t. d.²¹

Razumljivo je, da se sufiks *-irati* nije mogao odmah ustaliti u službenoj upotrebi. U kasnijim ga aktima iz XVII. stoljeća rijetko nalazimo. Ipak u drugoj odredbi istoga generala Herbersteina, izdanoj također u Karlovcu 1687., kojom se uređuje paša za karlovačke konjanike u Draganićima, čitamo:

... i zato od strane časti naše generalske tvrdno i oštro zapovidamo furiru sadašnjemu ... da ima sve pašince *vizitirati*.²²

Inače u aktima još uvijek prevladavaju oblici na *-ati* i *-ovati*. Tako se u jednoj listini spomenute općine Draganići iz g. 1680. za nekog »skočnika« kaže da je »oztauil y *resignoual* nam obchine to imanie ...«²³ U jednoj listini od 15. febr. 1708 neki Franjo Križanić moli zapovjednika kostajničkog baruna Delišimunovića da ga preporuču banu:

... bilbi ... vassemu goszpocztuu *recommendar* ...

... onie pak usze *urgiral*, ... zachel *sentavati*

No u istoj listini nalazimo i ove oblike:

... koga po szuviem lisztu *recommenduui* ...

Oue dane Szyly Ferecz bilie *indikuuual* ... kadiie *proponuuual* ... y niszmmomu dali nikai ad votum, negoszmo *referuvati* na on nas contract ...

... zachel *sentavati*, dasze vasse goszpocztvo med nasz nikai ne pachaju, i daszuzse od nas oduergli, pakszazm zachel y ia *sentauati* ...²⁴

Među starije primjere idu i oni u jednoj ispravi iz Vivodine (kotar Jaska) od 18 siječnja 1706, u vrijeme, kad je nekadanje čakavsko narječje toga kraja već bilo potpuno potisnuto od kajkavskog. Tu je govor

²⁰ MshSm XVI, 374–375.

²¹ MshSm XV, XVI, I XX passim.

²² MshSm XVI, 381.

²³ VZA I (1899), 204.

²⁴ VZA VII (1905), E. Laszowski, *Prilozi za povijest hrvatske Krajine*, 232–233.

o majci baruna Vojnovića, koja obećaje, da će isplatiti sinovima Janušu i Antonu svakomu po 1000 ranjčki:

... dico jezero ranjški ali vu moneti pred smertjum svojom ali vu naturi *contenterati* tak i s tim putom, da kuliko god bi im za naš potrošak ali potriboću iz rečene summe vzeli, da na tuliko gospu majku *quietirati* bumu dužni ...²⁵

Nekoliko godina kasnije, 28. travnja 1715., neki Vid Dragišić prodavajući Petru Šulcu komad vinograda za jednu škudu izjavljuje:

Kotere pinezi, to spomenuto škudo, jesam ja sve lepo i pošteno k mojim lastniř rukam do zadniga novca prijel i *contentiran*.²⁶

U ova dva citata imamo đakle u jednom našem tekstu oblike *contenterati*, *quietirati* i *contentiran*. Oblik *contenterati* je lokalna, kajkavska varijanta, koja odgovara analogno današnjemu *kontrahérat*, što ga je zabilježio P. Skok u Draganiću.²⁷

Dok općine Draganići i Cvetković g. 1724. za sebe tvrde »... ar mi nizmzo szlobodnyaki, nego privilegiatee communitates ...«,²⁸ u ispravi datiranoj u Zagrebu sa 6. maja 1801. čitamo:

... da *privilegirana* obchina Czvitkowich ... od kotara szvojega dvadeszet i chetiri insurgente mlade najmre i jake ...²⁹

Ali u spomenutoj ispravi iz 1742. nalazimo ipak uz jedan oblik na *-ovati* (*allegovati*) i jedan glagol na *-irati*:

... kařti preko imenovane szlavne familie banderiumu nigdar nizmzo bili *incorporirani* ...³⁰

Krajem XVIII. stoljeća nalazimo u aktima i imenica izvedenih od glagola na *-irati*, na pr. *exerciranje*.³¹

8. Znamo, da su oblici na *-ati* kod glagolskih posuđenica stariji i da su bili rašireni osobito u jadranskom pojasu. Tako u fragmentu jedne glagolske knjige sa otoka Krka iz god 1526.–27.³² nalazimo glagole: *akordati se*, *deliberati*, *fatigati*, *gubernati*, *kontentati se*, *obligati se*, *renunciati* i dr.

U jednoj odluci suda u Senju iz 1680. čitamo:

... ako bi se našlo Senjsko blago na livadah pasući, hoće svaki takav na gori jime-novanu punu *kařtigan* biti, česa se bude znal svaki čuvati svoje škode i gospodske nemilosti i tako bi odlučeno i *sentenciano* i na mestih običajnih *proclamano*.«³³

²⁵ R. Strohal, *Vivodinske isprave*, VZA VII (1937), 128.

²⁶ *Ib.*, 131.

²⁷ *Jezik* IV (1955–56), 39.

²⁸ VZA V (1931) 49 (među Prilozima članku E. Laszowskog, *Hrvatska plemenska općina Cvetkovići*).

²⁹ *Ib.*, 108.

³⁰ *Ib.*, 49.

³¹ *Ib.*, 96, u jednoj potvrđi datiranoj u Zagrebu 1. jula 1797.

³² Vj. Štefanić, *Fragmenat glagolske notarske knjige Ivana Mantakoviću baščan-skog notara, iz god. 1526. i 1527.* VZA VI (1934), 1–35.

³³ MshSm XVI, 369.

A tako i iduće 1681. godine zapovjednik u Senju Johann von Portner nalaže Vlasima Krmpočanima po odredbi generala grofa J. J. Herbersteina, da ne smiju u planinama činiti štete Senjanima. Tu je odluku spomenuti zapovjednik » na 1. maja 1681. učinil *proklamovati* po gradu navadnim pod bubanj načinom...«³⁴

Isti su se nastavci veoma rano upotrebljavali u našim sjevernim krajevima. U napatku za hrvatske pješake izdanom u Grazu 1578. po nadvojvodi Karlu³⁵ kaže se:

... ki koga nevzhini sa nevernika *castigan* bode.
... da se pred pravdo postavi i po ni *castiga*.

A u napatku izdanom iste godine za konjanike u hrvatsko-slavonskoj krajini.³⁶

Ki godi bude rasumil glasse ... on sa nevernika bude *stimán*.

U jednoj prestavci građana Zagreba iz g. 1611.:³⁷

... našega privilegiona, koga nam je jur sadašnja kraljeva milost *confirmovala* ... da smo ga vašoj milosti dva puta in specie *exhibuovali* ..

Zagrebačke »*formulae juramentorum*« iz g. 1616. sadržavaju i ove oblike:

... hoćem *exequuvati*, i sve što se ... bude *tractuvalo* i govorilo hoćem zamućati.³⁸

I ako bi koteri u tlaku ne hotel pojtí, *kaštigati ga*, ili ... magistratušu povedati, da ga *kaštiga*.³⁹

Izmjenična upotreba nastavaka *-ati*, *-ovati*, *-irati* u raznim varijantama (*-uvati*, *-erati*) opaža se zatim cijelo 18. stoljeće.

Evo citata iz lista Jurja Ambroza Kuzmića datiranog 21. jula 1711. u Tomaševcu:

... hote se *referuvat* ... nije *prejudicirano* ... ako tko drugač *interpretira*.
... puntare i nevernike cesarove svetlosti i plemcutoga orsaga *kaštigovati*.

U hrvatskom prijevodu odredbe o gradskim privilegijima, načinjenim 1769. g. nalazimo oblike *šupljikujući*, *devolvera se*.⁴¹

9. Mnogo drugih primjera upotrebe novoga nastavka *-irati* moglo bi se još navesti iz tog razdoblja. No, i iz ovoga, što je ovdje navedeno, može se zaključiti, da su prve pojave glagola na *-irati* analogne odnosnim glagolima u njemačkom administrativnom govoru. Tamo, gdje nije postojao odgovarajući njemački oblik, naši su glagoli stranog porijekla dobivali druge nastavke (na pr. *kaštigati*, *stimati*, *sentencijati*). Mnogi glagoli na *-irati* iz toga razdoblja nisu ušli u širu upotrebu te su ih postepeno zamjenjivali domaći glagoli (*contentirati*, *quietirati* – udovoljiti, namiriti; *incorporirati* – utjeloviti, uvrstiti). Drugi su se očevali do danas.⁴²

³⁴ Ib., 370.

³⁵ MshSm XV, 67.

³⁶ Ib., 70.

³⁷ MhZ XVII, 304.

³⁸ MhZ XVIII, 6.

³⁹ Ib., 10.

⁴⁰ MshSm XX, 257.

⁴¹ MhZ XVII (1941), 194.

⁴² O tim glagolima u XIX. i XX. stoljeću bit će govora u idućem prilogu.

Riassunto

I VERBI IN *-IRATI* NEL SECOLO XVII E XVIII

Finora non era stata studiata la cronologia della penetrazione nel serbo-croato della desinenza verbale *-irati*, derivata — com'è noto — dalla desinenza tedesca *-ieren*. Messa in rilievo l'importanza di questa categoria verbale che, oltre al fatto di comprendere ormai qualche migliaio di verbi, si sta arricchendo sempre più di nuove voci, l'autore si sofferma sopra alcuni aspetti riguardanti la posizione di questi verbi nel sistema generale del serbo-croato cercando di chiarire le ragioni che hanno cooperato alla diffusione della nuova forma. Passa quindi a esaminare i primi esempi di verbi in *-irati* che compaiono in testi giuridico-amministrativi dell'ultima metà del secolo XVII e in testi del secolo XVIII. A tale scopo l'autore ha fatto uno spoglio dei relativi documenti a stampa.

La presente ricerca è limitata ai secoli XVII e XVIII e forma perciò la prima parte di uno studio che l'autore si ripromette di estendere ai due secoli successivi.